

Filosofie van Taal en Cognitie

Week 11: Intentionaliteit

Peter van Ormondt

✉ P.vanOrmondt@uva.nl

🔗 <http://www.vanormondt.net/~peter/teaching/2018/tf/>

🏠 Institute for Logic, Language and Computation

Programma

Inleiding

Edmund Husserl

Ideen I

Wat is de systematische relatie tussen intentionaliteit en de vraag naar wat betekenis is?

Terminologie

- ▶ Intentie \neq intensie \neq intentie (i.e., bedoeling)

Terminologie

- ▶ Intentie \neq intensie \neq intentie (i.e., bedoeling)
- ▶ Intentie, van het latijns *intendere*: gerichtheid op.

Terminologie

- ▶ Intentie \neq intensie \neq intentie (i.e., bedoeling)
- ▶ Intentie, van het latijns *intendere*: gerichtheid op.
- ▶ De betekenis van deze technische term wil het vermogen van de geest ergens over te gaan, of iets te kunnen representeren aanduiden: “*intentionality = aboutness*”

Terminologie

- ▶ Intentie \neq intensie \neq intentie (i.e., bedoeling)
- ▶ Intentie, van het latijns *intendere*: gerichtheid op.
- ▶ De betekenis van deze technische term wil het vermogen van de geest ergens over te gaan, of iets te kunnen representeren aanduiden: “*intentionality = aboutness*”
(ergens-over-kunnen-gaan-heid?)

Terminologie

- ▶ Intentie \neq intensie \neq intentie (i.e., bedoeling)
- ▶ Intentie, van het latijns *intendere*: gerichtheid op.
- ▶ De betekenis van deze technische term wil het vermogen van de geest ergens over te gaan, of iets te kunnen representeren aanduiden: “*intentionality = aboutness*” (ergens-over-kunnen-gaan-heid?)
- ▶ Een gangbaar onderscheid is dat tussen mentale staten met (1) intentionaliteit die gaan over niet-mentale dingen, eigenschappen, standen van zaken en (2) en mentale staten over andere mentale staten

Geschiedenis: wat bepaalt het intentionele object

- ▶ Plato: onderscheid ὄλη en μορφή.
 - ▶ Aristoteles/Aquino: de *vorm* van het object wordt overgebracht in de waarneming
 - ▶ Ockham: “The object sufficiently represents itself in a cognition”
 - ▶ Locke/Hume: ‘ideeën’ zijn afbeeldingen van objecten veroorzaakt door impressies van de geest door de perceptie
- ⇒ Een graduele verandering van “gelijkheid in vorm” en gelijkenis naar oorzaak en betekenis.
- ▶ Toch kan dit niet het hele verhaal zijn:

Ich sehe ein Bild: es stellt einen alten Mann dar, der auf einen Stock gestützt einen steilen Weg aufwärts geht. – Und wie das? Konnte es nicht auch so aussehen, wenn er in dieser Stellung die Stra se hinunterrutschte? Ein Marsbewohner würde das Bild vielleicht so beschreiben. Ich brauche nicht zu erklären, warum wir es nicht so beschreiben. (Wittgenstein, 1984, §139)

- ▶ Descriptivisme als “alternatief” model: de objecten van begrippen middels beschrijvingen.

Geschiedenis: wat is het intentionele object?

Descartes over subject en object:

I am a thinking (conscious) thing, that is, a being who doubts, affirms, denies, knows a few objects, and is ignorant of many, — [who loves, hates], wills, refuses, who imagines likewise, and perceives ... (Meditation III)

[T]here is another substance which contains [...] everything which is to be found objectively or representatively in the ideas [...]. [Corporeal things] may not all exist in a way that exactly corresponds with my sensory grasp of them [...] but at least they possess all the properties which I clearly and distinctly understand ...

Kant's kritiek op het cogito

- ▶ “Das ‘Ich denke’ ist [...] ein empirischer Satz und hält den Satz ‘Ich existiere’ in sich.” (Kant KdRV B422n)
- ▶ Uit “ik denk” volgt dat het subject “ik” logischerwijze moet bestaan om het predicaat “denk” te kunnen krijgen
 - ▶ MAAR: daaruit volgt niet dat het “ik” noodzakelijkerwijze een eigen substantie ben. De afleiding van substantie betreft een ‘categoriefout’:

*“features of ‘I’ as the logical subject of the proposition “I think” are thought to be features of a thing, a metaphysical subject, or substance.”
(Longuenesse 2008: Kant’s “I think” versus Descartes’
“I am a thing that thinks”)*

- ▶ verschil in substantie volgt niet
- ▶ dualisme niet bewezen

Husserls kritiek op Descartes

*Every cogito contains a meaning, its cogitatum.
... Consciousness is always consciousness of something.
... The guiding schema for our exposition and description is
[accordingly] a three-sided concept: ego cogito cogitatum.
(Husserl Paris lectures 1929/1964 p12–14)*

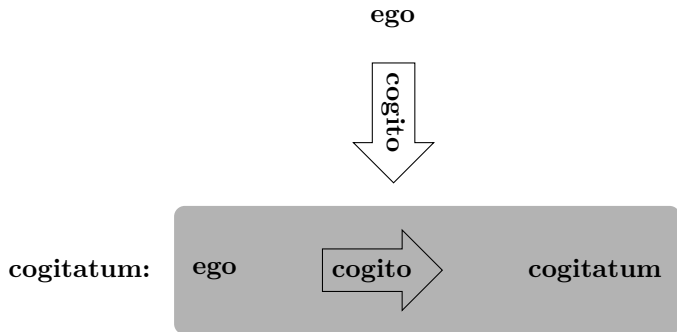
Iedere kenakt heeft in werkelijkheid deze structuur:

- ▶ het cogitatum is het object, de inhoud van mijn kenakt
- ▶ het schema van het Cartesiaanse cogito is niet compleet

Het cogito als cogitatum van het reflecterend ego

De betekenis van het cogito wordt pas duidelijk in de reflectie op mijn bewustzijn.

- ▶ kenact kenbaar voorzover deze in mijn bewustzijn verschijnt
- ▶ subject en object van de kenact kenbaar voorzover gerelateerd in het (reflecterend) bewustzijn!

Samenvattend: subject-object relatie bij Descartes

Descartes: idee van een zintuigelijk object is een ‘representatie’:
een correspondentie (maar niet een gelijkenis) tussen
idee en zintuigelijk object

kritiek Kant: *metafysisch subject* is alleen in de ervaring gegeven,
geen evidentie van een andere substantie dan andere
ervaringsobjecten

kritiek Husserl: elk object voor het bewustzijn is alleen bepaald als
cogitatum, als correlaat van het bewustzijn.

⇒ beiden veronderstellen het transcendentaal subject als
voorwaarde van de objectieve ervaring

Subject-object relatie als het probleem van intentionaliteit

Human comportment necessarily involves meaningful interaction with other entities (persons, things, situations, etc.) that have been constituted in an always already meaning-loaded environment. (Moran 'Intentionality: Some lessons ...')

- ▶ Hoe kunnen subjectieve, mentale handelingen (gedachten, waarnemingen) zich betrekken op entiteiten en betekenissen buiten het domein van het subjectieve?
- ▶ Ofwel: hoe worden objectieve fenomenen geconstitueerd in de subjectieve ervaring?

Kant's kritiek en kritiek op Kant

die Bedingungen der Möglichkeit der Erfahrung überhaupt sind zugleich Bedingungen der Möglichkeit der Gegenstände der Erfahrung und haben darum objective Gültigkeit in einem synthetischen Urtheile a priori (KDRV 145 (A))

... Kant does get involved in his own sort of mythical talk, whose literal meaning points to something subjective, but a mode of the subjective which we are in principle unable to make intuitive to ourselves, whether through factual examples or through genuine analogy. (Husserl, Crisis of European Sciences §30)

- ▶ Kants analyse laat geen intuïtief begrip of ervaring van het transcendentale subject toe
- ▶ De eigenschappen van het transcendentale subject zijn niet op een navolgbare manier bepaald ('mythisch')
- ▶ De mogelijkheidsvoorwaarde van (objectieve) kennis blijft onbegrepen
- ▶ Ervaring (van objecten) blijft onbegrepen
- ▶ Andere analyse nodig!

Intentionele objecten volgens Husserl: ‘ervaringsinhoud’

I see a thing, e.g. this box, but I do not see my sensations. I always see one and the same box, however it may be turned and tilted. I have always the same ‘content of my consciousness’. . . . The experienced content, generally speaking, is not the perceived object . . . (Husserl, 1975)

- ▶ actievere rol voor het subject dan alleen het representeren van zintuigelijke indrukken
- ▶ analyseren hoe fenomenen (objecten zoals ervaren) tot stand komen
- ▶ fenomenologie

Fenomenologie: *Und nun zu den Sachen selbst!*

- ▶ *die Sache selbst* = wat aan ons verschijnt = fenomenen
- ▶ Naast voor de hand liggende namen in de continentale traditie (Husserl, Heidegger, Sarte, Merleau-Ponty, ...) zou je ook Wittgenstein, Gilbert Ryle en J.L. Austin fenomenoloog kunnen noemen. En verder Stanley Cavell, Cora Diamond, Hilary Putnam
- ▶ Fenomenologie: open onderzoek naar hoe de fenomenen in de ervaring worden geconstitueerd
 - ▶ Bewustzijn is altijd bewustzijn *van iets* en is dus intentioneel
 - ▶ Het houdt in dat je de natuurlijke attitude ‘tussen haakjes zet’
 - ▶ Je houdt je bezig met ‘reducties’
- ▶ **constitueren = technische term: tegenwoordig maken voor het bewustzijn, betekenisvol maken (dus niet ‘construeren’ of ‘creëren’!)**

Franz Brentano (1828–1917)

- ▶ Dissertatie in 1862 in Tübingen over Aristoteles' zijnsleer
- ▶ Habilitation in 1865 over de psychologie van Aristoteles
- ▶ Grondlegger van *descriptieve psychologie* dat poogt de a priori fundamentele wetten van het mentale bloot te leggen (*Psychologie vom empirischen Standpunkte*, 1874)

Twee centrale veronderstellingen:

- ▶ Het mentale heeft een wezenlijk subjectieve eigenschap ('een hoe het is van het hebben')
- ▶ ieder mentale fenomeen heeft een object

Intentionalitätsdoctrine

Jedes psychische Phänomen ist durch das charakterisiert, was die Scholastiker des Mittelalters die intentionale (auch wohl mentale) Inexistenz eines Gegenstandes genannt haben, und was wir, obwohl mit nicht ganz unzweideutigen Ausdrücken, die Beziehung auf einen Inhalt, die Richtung auf ein Objekt (worunter hier nicht eine Realität zu verstehen ist), oder die immanente Gegenständlichkeit nennen würden. Jedes enthält etwas als Objekt in sich, obwohl nicht jedes in gleicher Weise. ... (Psychologie vom empirischen Standpunkte 1874)

Intentionaliteitsdoctrine

Jedes psychische Phänomen ist durch das charakterisiert, was die Scholastiker des Mittelalters die intentionale (auch wohl mentale) Inexistenz eines Gegenstandes genannt haben, und was wir, obwohl mit nicht ganz unzweideutigen Ausdrücken, die Beziehung auf einen Inhalt, die Richtung auf ein Objekt (worunter hier nicht eine Realität zu verstehen ist), oder die immanente Gegenständlichkeit nennen würden. Jedes enthält etwas als Objekt in sich, obwohl nicht jedes in gleicher Weise. ... (Psychologie vom empirischen Standpunkte 1874)

- ▶ In de waarneming wordt iets waargenomen, in de verbeelding wordt iets verbeeld, in het oordeel wordt iets beoordeeld, in de liefde wordt iets geliefd, ...

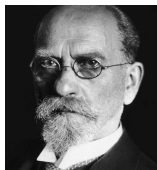
Intentionaliteitsdoctrine

Jedes psychische Phänomen ist durch das charakterisiert, was die Scholastiker des Mittelalters die intentionale (auch wohl mentale) Inexistenz eines Gegenstandes genannt haben, und was wir, obwohl mit nicht ganz unzweideutigen Ausdrücken, die Beziehung auf einen Inhalt, die Richtung auf ein Objekt (worunter hier nicht eine Realität zu verstehen ist), oder die immanente Gegenständlichkeit nennen würden. Jedes enthält etwas als Objekt in sich, obwohl nicht jedes in gleicher Weise. ... (Psychologie vom empirischen Standpunkte 1874)

- ▶ In de waarneming wordt iets waargenomen, in de verbeelding wordt iets verbeeld, in het oordeel wordt iets beoordeeld, in de liefde wordt iets geliefd, ...
- ▶ Bewustzijn is bewustzijn-van-iets.
- ▶ *Alle en alleen* subjectieve fenomenen zijn intentioneel.
- ▶ Wetenschap van de Geest is een studie van alle verschillende soorten intentionele fenomenen (descriptieve psychologie/fenomenologie)

Husserl

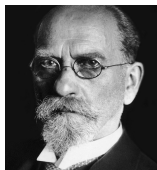
Edmund Husserl

1859–1938

- ▶ Studie wiskunde bij Weierstrass en Königsberger
- ▶ Studie filosofie bij Brentano en Stumpf
- ▶ *Privatdozent* in Halle, daar na HL in Göttingen en Freiburg.
- ▶ Grondlegger van de fenomenologie

Edmund Husserl

1859–1938

- ▶ Studie wiskunde bij Weierstrass en Königsberger
- ▶ Studie filosofie bij Brentano en Stumpf
- ▶ *Privatdozent* in Halle, daar na HL in Göttingen en Freiburg.
- ▶ Grondlegger van de fenomenologie

Filosofie (fenomenologie) als ‘strengere’ wetenschap, in contrast met de empirische (positieve) wetenschappen. De fenomenologie houdt een systematisch onderzoek in naar de *essentie* van alles wat empirisch gegeven is. Het doel is duidelijkheid verschaffen over het *fundament* van alle positieve wetenschappen.

Ideen I (1913)

In Ideen I ontwikkelt Husserl de *noematische* analyse van het bewustzijn:

- ▶ Intentionele handeling: noesis
 - ▶ Een psychologische episode: herinneren, zien, hopen, bedoelen, uitdrukken, ...
- ▶ Intentioneel object: noema (meervoud: noemata)
- ▶ Alle intentionele handelingen rond het geïntendeerd object delen een ‘betekenis kern’: noematische Sinn
- ▶ In elke ‘noetische act’ heeft het noema een specifieke wijze van gegeven zijn: thetische component (als herinnerd, gezien, gehoopt, bedoeld, ...)

Voorbeeld

Voorbeeld: het zien van een persoon, met het gezicht naar je toe.

- ▶ Wat je echt ziet als je naar een gezicht van iemand kijkt is een ‘Abschattung’ (afschaduwning). Je ziet geen achterhoofd maar je neemt toch de persoon als geheel waar, met achterhoofd, ook als het niet visueel gegeven is.
- ▶ “... thus, if I see the front of the motionless thing-like object, I am conscious, within the horizon, of the back of the object, which I do not see” (Husserl, *Experience and judgement*, p. 82)
- ▶ In de waarneming blijktbaar méér dan het zintuigelijke aspect gekend. We nemen waar met een ‘Horizon’, een in de zintuigelijke waarneming afwezige component van betekenis, aanvulling.

Horizon

Elke intentionele handeling, elk intentioneel object heeft meerdere horizons (= geheel van bewustzijnsinhouden waartegen de specifieke intentionele handeling betekenis krijgt)

Bijvoorbeeld in de waarneming:

- ▶ Interne horizon
 - ▶ Perspectieven (verschillende waarnemingsposities)
 - ▶ Zintuigelijkheid (verschillende zintuigen maken het object present)
- ▶ Externe horizon
 - ▶ ‘Umgebung’ (perceptueel veld)
 - ▶ ‘Vorbekanntheit’ (vertrouwdheid met object/betekenis)
- ▶ Temporele horizon (retentie, protentie)
- ▶ Act horizon vs object horizon
- ▶ Wereld horizon (‘Lebenswelt’, ‘Wirklichkeit’)
- ▶ ...

Vergelijk:

Het horen van de naam van diezelfde persoon: je denkt aan die persoon. Je bent je bewust van hetzelfde intentionele object, maar nu niet als waarneming maar bijvoorbeeld als herinnering.

De constitutie van het intentionele object is nu anders, de persoon is immers anders in het bewustzijn gegeven: andere mogelijkheden van handelingen liggen voor je, andere kennis van het object is je gegeven...

Noematische Sinn: betekenis die de presentaties van het intentioneel object delen

Thetische component van het noema: aspect van gegevenheid waarin ze verschillen (namelijk de intentionele handeling voorzover dat een andere betekenis geeft)

De analyse van het intentionele object

- ▶ Relationele karakter intentionaliteit onderscheidt twee polen: Ego-pool en de Object-pool
 - ▶ Voorbeeld: het zien van een bloeiende appelboom
 - ▶ Alledaagse waarneming brengt ons meteen ‘bij de boom’ in de alledaagse ervaring: we zien de boom als echte boom
 - ▶ De structuur/handeling van het bewustzijn onttrekt zich aan ons bewust waarnemen
 - ▶ Algemener: constitutie van de fenomenen onttrekt zich aan ons alledaags bewust waarnemen
- ⇒ We hebben een speciale reflecterende houding nodig om het bewustzijn te beschrijven en te analyseren ! de fenomenologische houding

Fenomenologische houding

Fenomenologische houding = fenomenologische reductie voltrekken

- ▶ ‘Epoché’ of ἐποχή suspensie van de natuurlijke wereld (wereld in de alledaagse ervaring)
- ▶ Re-duceren, terug-leiden tot het bewustzijn: het natuurlijke object ‘tussen haakjes zetten’ (dus geen echte reductie)
- ▶ Ego-pool \Rightarrow [Object-pool]
- ▶ een ‘onnatuurlijke houding’ aannemen
- ▶ onderzoeksmethode, met het doel te zien hoe in onze bewuste waarneming het natuurlijke object wordt geconstitueerd (= ‘tegenwoordig gemaakt’).

Fenomenologische reductie / Epoché

We can now let the universal epoché in the sharply defined and novel sense we have given to it step into the place of the Cartesian attempt at universal doubt (Husserl: Ideas 1913/1931, §32)

- ▶ Niet mystiek: de fenomenoloog neemt van 9 tot 5 de onnatuurlijke houding aan, en gaat dan thuis met de kinderen spelen.
- ▶ Geen ontologische aanname: de fenomenoloog beschrijft de structuur van zijn bewuste ervaringen, zonder daarbij causale relaties met de realiteit te betrekken. Hij betwijfelt niet het bestaan van het object, maar onderzoekt hoe het als bestaand in het bewustzijn is geconstitueerd.
- ▶ Geen Cartesiaanse twijfel: bestaande kennis niet aannemen als 'onwaar' (maar wel verwant als methodologisch onderzoek: uitkomst van het oordelen/waarnemen/. . . suspenderen)

Fenomenologische analyse: stapsgewijs

- ▶ Intentionele handeling: waarnemen
 - ▶ Waargenomen object: katheder
1. fenomenologische reductie: afzien van natuurlijke houding
 - ▶ wat zien we precies; waar zijn we ons bewust van; wat nemen we aan; horizon ...
 - ⇒ analyse van de betekenis van de intentionele handeling
 2. eidetische reductie
 - ▶ Welke eigenschappen zijn noodzakelijk om dit te begrijpen als een 'katheder', welke kunnen variëren in onze ervaring?
 - ⇒ analyse leidt tot wezenlijke kennis van wat een 'katheder' is (Wesenschau), overstijgt deze intentionele handeling

Fenomenologische analyse (2)

3. transcendentale reductie (2e epoché)

- ▶ ‘Empirische ego’ wordt als object van reflectie genomen en eingeklammert (tussen haakjes gezet, *bracketed off*): het onderwerp van reflectie is nu de intentionele handeling als object, niet als bewuste, empirische ervaring
- ▶ Transcendentaal ego \Rightarrow [empirisch ego \Rightarrow [object]]
- ▶ Waarom ervaar ik het als een waarneming van een object (en niet een herinnering, halucinatie, etc)? Wat constitueert het waargenomen object-karakter in mijn ervaring?

\Rightarrow analyse leidt tot het wezenlijke kennis van hoe objecten in de waarneming zijn gegeven

\Rightarrow structuur van het transcendentale subject

\Rightarrow analyse van de constitutie van de fenomenale wereld op basis van een beschrijvend onderzoek van mijn ervaring

Conclusie

Husserls doel is het vinden van de objectieve betekenis van dingen. Zijn methode is die van fenomenologische reductie. Het subjectieve, menselijke bewustzijn stelt ons in staat om de objectieve betekenis van dingen in de wereld te vinden. Hiertoe moeten objecten worden gereduceerd tot ervaringen in het menselijke bewustzijn, die ervaringen moeten inzicht geven in de objectieve betekenis van de objecten.

Husserl maakt hierbij gebruik van de zogenaamde *epoché*. Aangezien de betekenis van een object in de buitenwereld niet in het object zit maar juist in de subjectieve ervaring van het object, i.e., hoe het object zich aan mijn bewustzijn voordoet, moet de (natuurlijke) wereld tussen haakjes gezet worden. De betekenis van een object zoals iemand dat object ervaart (noema) is dus de betekenis die het object in die ervaring heeft.

Referenties I

Simon Glendinning. *In the Name of Phenomenology*. Routledge, 2007.

Edmund Husserl. *Logische Untersuchungen. Erster Band: Prolegomena zur reinen Logik*, volume XVIII of *Husserliana*. M.Nijhoff, 1975.

Edmund Husserl. Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy. Book I §§88–91 (1913). In Dermot Moran and Timothy Mooney, editors, *The phenomenology reader*. Routledge, 2002.

Ludwig Wittgenstein. *Philosophische Untersuchungen*. Suhrkamp, 1984. Tractatus logico-philosophicus ; Tagebücher 1914-1916 ; Philosophische Untersuchungen.